

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3937>

NEDİM DİVÂNİ'NDA KOZMİK UNSURLAR COSMIC ELEMENTS IN THE DIVAN OF NEDİM

Osman AYDIN*

Öz

Gökyüzü ve gök cisimleri ulaşılamaz olmaları, içerisinde karmaşıklığı barındırmaları gibi nedenlerden dolayı yüzyıllar boyunca her alanda olduğu gibi, edebiyat alanında da ilgi odağı olmuştur. Şairler ve yazarlar gökyüzü, yıldız, yıldız kümeleri, gezegenler vb. unsurları eserlerinde kullanarak insanoğlunun bu ilgi ve merakını daha da yukarı taşımışlardır. Hemen hemen altı asırlık bir hayatı olan divan edebiyatı da bu unsurlardan etkilenmiştir ve neredeyse tüm divan şairleri yazdığı eserlerde kozmik unsurlara yer vermişlerdir. Bu unsurlar bazen bir büyüğü yüceltmek bazen de sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Bunların yanı sıra yergi amacıyla kullanıldığı da görülür. Divan edebiyatının son büyük şairlerinden olan ve 18. yüzyılda yaşayan Nedim'in yazmış olduğu divanda özellikle kaside ve tarihlerde kozmik unsurları sıkça kullandığı görülmüştür. Bu çalışma Nedim Divânı'nda yer alan kozmik unsurların tespit edilmesini, bu unsurların özelliklerini ve ne şekilde ele alındıklarını örnekler vererek ortaya koyma amacıyla oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nedim, Divân, Kozmik Unsurlar, Seyyareler, Yıldızlar, Burçlar.

Abstract

Sky and celestial bodies have been the center of attention in literature as in all areas throughout centuries because they are inaccessible and sky and celestial bodies contain complex structure. Poets and writers have been increased human interest and curiosity more by using sky, stars, star clusters, planets etc in works. Divan literature which have almost six centuries life have been affected these elements and nearly, all of the Divan poets gave place cosmic elements in their works. Sometimes these were used to ennoble a estimable person, sometimes to tell beauty of darling. On the other hand, these have been used to criticize. Nedim, one of the last great poets of Divan literature, who lived in the 18th century, has been used cosmic elements frequently especially in ode and history in his own Divan. The aim of this study is to determine the cosmic elements in Nedim Divân to fix the characteristics of these elements and how these elements are handled by giving examples.

Keywords: Nedim, Divân, Cosmic Elements, Planets, Stars, Constellations.

Giriş

İnsanoğlu, yaratılışı gereği ulaşılamaz olana her zaman ilgi duymuş ona ulaşmaya çalışmıştır. Gökyüzü, gezegenler, yıldızlar ve diğer gök cisimleri insanoğlunun yaratılışından bu yana hep merak konusu olmuştur. Bu merak ile insanoğlu hep yukarıya bakmıştır. Çünkü yağmur, kar, rüzgâr, güneş ışığı vb. hep gökyüzünden gelmektedir. Bunlar nasıl oluşuyordu? Gökyüzündeki cisimler düşmeden nasıl durabiliyordu? Bu gibi sorular insanoğlunun beynini hep işgal etmiş ve bunun sonucu olarak da gökyüzü ile ilgilenen bilim dalları ortaya çıkmıştır. Bilim insanları, içerisinde bilinmezlik ve gizem barındıran

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

gökyüzünü ve gök cisimlerini gözlemlemiş, araştırmış ve bunların sonucunda da bilimsel yollarla açıklamalar getirmiştir. Gökyüzü ve gökyüzünde bulunan maddeleri araştıran, inceleyen bilim dallarının yanı sıra sosyal bilimler de gökyüzü ve gök cisimlerini açıklamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır.

Bu sosyal bilimlerden birisi de 'Edebiyat'tır. Edebiyat, kozmik unsurları sadece bilim adamlarının düşünceleriyle değil aynı zamanda benzetme, yorumlama dolaylı yolla anlatma gibi daha öznel, daha çok edebiyata özgü unsurlarla açıklamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Kutsal kitaplarda, mitolojide ve halk inanışlarında kozmik unsurların çok olmasıyla doğru orantılı olarak edebiyat ürünlerinde de fazlasıyla kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde astronomi ile ilgili çalışmalar yapılmış ve eserler kaleme alınmıştır. Yaklaşık altı yüzyıllık bir hayatı olan Divan edebiyatında şairlerin çoğu iyi eğitim almış, dolayısıyla astronomi ilminden haberdar olmuş ve eserlerinde özellikle de şiirlerinde kozmik unsurlara sıkça yer vermişlerdir. Astronomi ilminin yanı sıra Kur'an-ı Kerim, mitoloji ve halk inanışları gibi Divan edebiyatının temel kaynaklarında kozmik unsurların yer alması şairlerin bu unsurları çokça kullanmalarına sebep olmuştur. Şairler kozmik unsurları çeşitli anlamlarda ve farklı çağrışımlar uyandıracak şekilde kullanmışlardır. Bu unsurlar bazen sevgilinin güzelliğinin bir timsalini bazen bir memduhun yüceliğini bazen de bir insanın talihsizliğini anlatmak için şiirlerde yer almıştır.

Divan şairlerinin kaleme aldığı divanlarda yer alan kozmik unsurları konu alan yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmıştır. Ancak bu çalışmalar divan sahibi şairlerin sayısına oranla sınırlı sayıdadır. Özlem Değirmenci'nin Muhibbi Divanı'nda Kozmik Unsurlar adlı yüksek lisans tezi, Kenan Erdoğan'ın Fuzuli Divanı'nda Kozmografya ve Tabiat adlı yüksek lisans tezi, Esma Şeker'in 15. Yüzyıl Divanlarında Kozmik Unsurlar adlı yüksek lisans tezi, Jule Yentur'un 17. Yüzyıl Şairlerinden Fehim, Na'ili ve Neşati Divanlarında Kozmik Unsurlar adlı yüksek lisans tezi ve Sabahat Deniz'in 16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev'i-Yahya Beğ) adlı doktora tezi bu konuda yapılan tez çalışmalarıdır. Bu tez çalışmalarının yanı sıra bazı şairlerin divanları üzerine yapılan tahlil çalışmalarında da kozmik unsurlar inceleme konusu edilmiştir. Bazı şairlerin şiirlerinde kullandıkları kozmik unsurlar üzerine makaleler de yazılmıştır. Bu çalışmaları Şerife Akpınar'ın Lâmi'î'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Astrolojik Unsurlar, Nurefşan Kapal'ın Zâti Divanı'nda Kozmik Unsurlar, Saadet Karaköse'nin Kozmik Alemde Nef'i'nin Seyri, Bekir Çınar'ın Şeyh Garib'in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Felekler, Özgür Kaymak'ın Cem Sultan Divanı'nda Kozmik Alem, Emrah Gülüm'ün Sümbül-zâde Vehbi Divanı'nda (Sümbülisân) Kozmik Unsurların Kullanımı şeklinde sıralayabiliriz.

Divan edebiyatının büyük şairi Nedim'in divanı, 44 kaside, 88 kıt'a, 3 mesnevi, 1 terakib-i bend, 1 terci-i bend, 2 müseddes, 1 tardıyye, 5 tahmis, 1 muhammes, 33 murabba, 2 koşma, 166 gazel, 2 müstezâd, 11 rubai ve 23 müfred ve matladan oluşmaktadır. Ayrıca Nedim Divanı'nda 5 Arapça ve 39 da Farsça şiir bulunmaktadır. Nedim şiirlerinde (özellikle kaside ve tarihlerde) kozmik unsurları çokça ve çeşitli anlamlarda kullanmıştır. Bu çalışma Nedim Divanı'nda yer alan kozmik unsurları tespit etmek ve şairin bu unsurları şiirlerinde nasıl kullandığını belirtmek amacıyla oluşturulmuştur. Kozmik unsurlar felek, yıldızlar, seyyareler (gezegenler), burçlar ve diğer kozmik unsurlar başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Felek

Felek, asûmân, çarh, semâ, gerdûn, sipihr, arş gibi gökyüzü ile ilgili ifadeler divan edebiyatında çokça kullanılmıştır. Gökyüzü şekli, rengi, sonsuzluğu gibi farklı özellikleri ile ele alınmış ve benzetme unsuru olarak şiirlerde yerini almıştır. "Atlas, âhenin kafes, biti, bürc, hisar, kal'a, perestâr, pelen, pîr, tûp, tevsen, cevşen, çenberî, çevgân, hâtem, hıng, hayme, çadır, çetr, dam, kubbe, sakf, tâk, dolap, gerdân, rahş, rasad, zer-nigâr, zeberced, sifâl, sadef, sandûk-ı pelengî, tabak, tâs, kâse, tokuz, nüh, arsa, fânûs, firâş-ı zer-keş, kebûd, çînî, mînâ, nîl-gûn, âb-gîne, levh- zeberced, nigûn-sâr" (Çavuşoğlu, 2017, 250-251) gibi kelimeler ile birlikte benzetme yoluyla kullanılmıştır. Örneğin yuvarlaklığı dolayısıyla çembere, çatı şeklinde tasavvur edilmesi dolayısıyla çadıra, yüksekliği dolayısıyla dama teşbih edilmiştir.

"Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar, iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarid, Zühre, Sems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühâl gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncusu da cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük; en yüksek felektir ki felek-i atlas (atlas feleği), felek-i a'zam (en büyük felek), felekü'l- eflak (felekler feleği) adıyla anılır." (Pala, 2018, 149) "Aynı zamanda birinci ve en alttaki felek Ferş, sekizinci felek Kürsî, dokuzuncu felek ise Arş olarak adlandırılmış, dokuz feleğin tamamına ise nüh-felek denmiştir." (Gülüm, 2014, 522)

“Bu yedi seyyar yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu farz olunmuş her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin hususi tabiatları, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış, işte bu sebeple dünyada olup biten her şey feleğe isnad edilmiştir.” (Onay, 1993, 166) Atlas feleği doğudan batıya doğru dönmektedir. Diğer feleklerin hareketi ise hem doğudan batıya hem de batıdan doğuya doğrudur. Ancak atlas feleği doğudan batıya dönerken diğer felekleri kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüşte zorlanan sekiz felek insanların talihleri ve mutlulukları üzerinde olumsuz etkiler bırakır. İnsanların felekten şikâyet etmesinin sebebi budur. Felek için kahpe felek, döneke felek, zalim felek gibi ifadeler kullanılır.

Nedim, şiirlerinde feleği yükseklik, yücelik, kuvvet sahibi olma, sürekli dönmesi, dokuz kat olması, yaşlı olması, insana eziyet etmesi yönleriyle ele almıştır. Özellikle de kaside ve tarihlerinde çokça yer almaktadır.

Pâydâri eser-i şestine pek müşkildir

Nüh felek cirimi kadar olsa siperlerde sihan¹ (Kas.1/44)

Cihan-sadr-ı muallâ-kadr kim bezm-i celâlinde

Döner gûy-i **felek** fevvâre veş şâd-ı revân üzre (Kas.5/17)

Mükerrerem sıhr-ı Sultân-ı cihan kim vakt-i sûrunda

Sipihri-i atlas ihdâ eyledi bir tûp dârâyî (Kas.6/23)

Karâr-gâhıdır ol kasr-ı **âsman-mesned**

Ki izz ü devlet ana oldu bâliş ü bister (Kas.11/30)

Yine Sadr-ı mükerrerem pây-i tahtın bus edip söyler

Efendimsin veliyy-i ni'metim **gerdun**-cenâbımsm (Kas.15/30)

Dersiniz kim **çerh-i pîre** yok yere verdin kasem

Kim o bî-îmandır anın kim bakar eymânıma (Kas.17/17)

Sipihri-i dun siyeh-dil bâde-i nahvetle sen kanzil

Humâr-ı gussadan kan ağlar ey sâki ciger-hûnun (G.57/3)

O vâlâ satırlar kim bir nefeste eyledin inşâ

Sezâdır her birin **âvîze-i tâk-ı semâ** eyle (Tar.13/8)

Felek câm-ı neşâtın telheder Cemşîd-i vakt olsa

İlâç olmaz humâr-âlûde-i idbâra meylerle (G.123/3)

Yıldızlar

Yıldızları divan şairlerinin çokça kullandığı görülmektedir. Yıldız kelimesinin yanı sıra necm, encüm, nücüm, ecrâm, ahter, kevkeb, sitare gibi kelimeler de karşımıza çıkmaktadır. Yıldızlar, parlaklıkları, çok olmaları, küçüklük ya da büyüklükleri, yuvarlaklıkları, beyazlıkları gibi yönleriyle şiirlerde kullanılmıştır. Yıldızlar hakkında birçok inanış bulunmaktadır. “Eskilerin telakkilerine göre bütün ruhlar sekizinci kat gökteki yıldızlardan ayrılarak bu âleme gelmişler ve yine oraya gideceklerdir. Yani her ruh o gökteki bir yıldızdan kopmuştur.” (Onay, 1993, 437) Yıldızların hareketlerinden ve vaziyetlerinden sonuçlar çıkararak ilm-i nücüm denir. İlm-i nücuma göre gökyüzünde her insan bir sabit yıldız ve bir seyyar yıldızdan yaratılmıştır ve bu yıldızlar insanların talihi üzerinde etkiye sahiptir. Sabit yıldızlar yön tayin etmek amacıyla da kullanılmaktadır. Şairler yıldızlar ile gözyaşı, göz, çakıl, çiğ tanesi, çiçek gibi kelimeler arasında benzetmeler kurmuşlardır.

Nedim, şiirlerinde yıldızları parlaklıkları, yükseklikleri, yücelikleri, insanların talihleri, ulaşılmaz olmaları yönüyle ele almıştır. Aynı zamanda sevgilinin benine, askere, miha, pervaneye ve köleye teşbih edilmiştir.

Olunca ol kırânın devri âhir her gece tâ subh

Yağar şebnem yerine **necm**-i rahşan gül-sitân üzre (Kas.5/29)

Derinin beste-kemer çâkeridir **heft ahter**

Şem'inin sûhte pervânesidir **nüh ecrâm** (Kas.9/38)

Râsıdan fark edemezler irtifâ'-ı **kevkebin**

Kılsalar bir kaç rasad bünyâd Uluğ Mirzâ gibi (Kas.14/29)

¹ Makalede örnek verilen beyitler, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından hazırlanan çalışmadan alınmıştır: Abdülbaki Gölpınarlı (2015), Nedim Divanı, İnkılâp Yayınları, İstanbul

Tarab ne gûne olur tâlî' ü **sitâre** göre
Sunarsa câm-ı lebin çekdiğim humâra göre (G.124/1)

Nedim divanında geçen yıldızlar isimleri, özellikleri ve şiirdeki kullanımlarıyla şu şekildedir:

Süreyyâ: Kuzey yarım kürede yer alan yıldız kümesidir. Yedi yıldızdan oluşmaktadır. Pervîn, Peren ve Ülker diye de bilinmektedir. "Yunan esatirine göre bunlar yedi kızdı. İnsanlarla evlendiler, vefat ettiler sonra yıldız oldular." (Onay, 1993, 332) "Çok eski inançlara göre Pervin (Ülker) yıldızı, ayrılık ve perişanlığın sembolü olup Dübb-iEkber ve Benâtü'n-na'sın aksine birliği temsil eder." (Babacan, 2019, 121) Küme halinde olması nedeniyle gerdanlığa benzer bu yüzden de şiirlerde ikd-ı Pervin tamlamasıyla karşımıza çıkar. Şiirlerde aşığın gözyaşına, sevgilinin benlerine benzetilir küme halinde bulunması dolayısı ile çeşitli tasavvurlarla topluluğu ifade eder. Nedim, şiirlerinde bu yıldızı gerdanlık, altın çivi, altından yapılmış dizgin benzetmeleriyle kullanmıştır.

Gelip bir gûne rû-mâl eylemişken seyreden âdem
Süm-i esbinde mih-i zer kıyâs eyler **süreyyâyı** (Kas.6/25)

N'ola kişt-i ümîdim olsa reşk-i hrmen-i **pervîn**
Ki ihsânla sır-âb eyledin anı sehâbımsın (Kas.15/12)
Bezm-i âlisi için kurta-i meh rûy-nümâ
Müjde-i makdemine **ikd-ı süreyyâ** pişin (Kas.24/4)

Süheyl: Güney yarım kürede bulunan parlak ve büyük yıldızın adıdır. Yemen'den çok iyi görüldüğü için bu yıldız Süheyl-i Yemânî de denilmektedir. "Bir inanışa göre Hz. Peygamber (S.A.V.) Mirac gecesi bütün felekleri geçerek arşa yükselmiş, bu esnada da felekler ve bazı yıldızlar bir takım kudretlere mazhar olmuşlardır. Süheyl yıldızının da özellikle Yemen bölgesinde bulunan 'akik' taşlarına kırmızı rengi verdiğine inanılmaktadır." (Gülüm, 2014, 526) Süheyl yıldızı Mirac hadisesinin konu edildiği beyitlerde çok sık görülmektedir. Nedim'in şiirlerde Yemen ve akik kelimeleri ile birlikte kullanılmıştır. Aynı zamanda parlaklığına da atıf yapılmıştır.

Vâye-bahş olsa eger tâb-ı **süheyl-i cûdu**
Keşt-i Nûh'a döner âb-ı akik üzre Yemen (Kas.1/32)
Göründü çıkup târeme yâsemen
Tulû' etdi sandım **Süheyl-i Yemen** (Mes.1/48)

Ferkadan: Büyük Ayı yıldız kümesinin Dübb ve Mezak denen iki parlak yıldızına denir. Ferkadeyn olarak da bilinir. Bu iki yıldız buldukları yerden doğup batırlar. "Türkçede ikizler olarak bilinir." (Pala, 2018, 153) Diğer divan şairlerinde olduğu gibi Nedim de parlaklıkları dolayısıyla şiirlerinde kullanmıştır. Bir beyitte de kafın üzerindeki iki nokta ile ferkadan arasında ilişki kurulmuştur.

Ferkadandır adı üstünde olan kasrların
Ki ederler ikisi âleme nûr-efşânî (Kas.16/17)
Bu rûz odur ki yazup nâmını felek ikbâl
Dü nokta-veş kodı kâf üzre **ferkadâna** be-hem (Kas.21/7)

Necm-i Gîsû-dâr: Ahter-i Dünbâle-dâr olarak da bilinir. Kuyruklu yıldızdır. Kuyruklu yıldız denilen yıldızlar küçük olduğu halde çıplak gözle görülebilenleri çok azdır. Halk arasında genellikle kötülüğün habercisi sayılır. Eskiler saçlı yıldız da demişlerdir. Bu yıldız hangi yıl görülürse o yıl kötü şeylerin olacağına inanılırdı. Fitne, gam, keder çok olur, ürün tarladan çıkmaz, balıklar da ölmüş. Şairler, bu yıldız kötülük alameti olmasının yanı sıra güzellik unsuru olarak da ele almışlardır. Nedim Divânı'nda bir yerde geçmektedir. Geçtiği yerde şerre delalet etmesi yönüyle ele alınmıştır.

K'olur zamân-ı kalîl içre muzmahil elbet
Delâlet etdiği çün şerre **necm-i gîsû-dâr** (Kas.8/58)

Ayyuk: Kuzey yarım kürede bulunan Keçi takım yıldızının en parlak yıldızdır. Bu yıldızın gökyüzünde en yüksek noktada bulunduğu inanılır. Bu nedenle de mübalağa unsuru olarak kullanılır. "Ayyuk'a çıkmak deyimi bu yıldızla işaret eder." (Gülüm, 2014, 527) Nedim, bu yıldız şiirlerinde iki yerde kullanmış ve en yüksek noktada bulunması yönüyle ele almıştır.

Felekde **evc-i ayyuk** üzre bir yer var mı derlerse
Leb-i bâmu tebessüm üzre der kim innehu hâzâ (Tar.21/2)

Kehkeşân: Mecerre olarak da bilinir. Samanyolu galaksisidir. "Kehkeşan kelime olarak 'saman götürenler' demektir. Gözle görülebilen en sönük yıldızların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Kerpiç ustalarına saman taşıyanların düşürdükleri kırıntılardan kinaye olarak bu koyu aydınlığa Kehkeşan denilmiştir." (Pala, 2018, 264) Birbirlerine çok yakın oldukları için beyaz toz bulutu gibi görünürler. Gecenin

ilk saatlerinde bir başı güneyde bir başı kuzeydedir ve gecenin sonuna doğru ise tam tersi olur. Şiirlerde ip, kemer, kervan, yol, köprü, zincir vb. kelimeler ile birlikte tasavvur edilir. Nedim'de ise yol ve kemer kelimeleri ile birlikte kullanılmış ve uzunluğuna da atıf yapılmıştır.

Tertîb-i mevkib etse ağâyân-ı hâsına

Şemşiri mâh-ı nev **kemeri kehkeşan** verir (Kas.3/23)

Sen ol sadr-ı mu'azzamsın ki vasfın kılmağa tahrîr

Çeker ser-safha-i gerdûna **râh-ı kehkeşan** mıstar (Kas.27/8)

Sühâ: Dübb-i Ekber (Büyük Ayı) yıldız kümesinin en küçük yıldızıdır. Küçük olduğu için de gözle görülmesi zordur. Eskiden gözlerin sağlamlığı bu yıldıza bakılarak tespit edilirmiş. Küçüklüğü dolayısıyla güneş doğarken ilk kaybolan yıldızdır. Nedim Divânı'nda bir yerde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kevkeb-i tâli'-i sa'âdetinin

Piş-gâhında âftâb **sühâ** (Tar.55/9)

Nesr-i Tâ'ir (Nesrû't-Tâ'ir): Batı yönünde görülen parlak bir yıldızdır. Kartal burcunun T şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunur. Burcun en parlak yıldızıdır. " Musaffa², kavramı kısaca 'gökyüzünün on ikinci parlak yıldızı olup kartal şeklindedir' diye açıklar. Ancak ardından bir Yunan halk inancı olduğunu belirtir. Bu inanca göre, Nesr-i Tâ'ir yani Mirvis, Ceres adasının kralı olup Tanrı Zeus onu Kartal suretinde gökyüzüne çıkarmıştır. Yıldıza dönüştükten sonraki parlaklığı, önceki krallığı ile ilişkilendiriliyor olmalıdır." (Babacan, 2019, 120) Nedim şiirlerinde bu yıldız küçüklüğü dolayısıyla ele almıştır.

Çüb-ı tîrin **nesr-i tâ'ir**le bakılsa görünür

Hem-tulû' u hem-cenâh u hem-ser ü hem-pâ gibi (Kas.14/30)

O rütbe şâh-bâz-ı himmetin evc üzre çıksın kim

Herâsından³ felekde **nesr-i tâ'ir** bî-karâr olsun (Kas.33/2)

Seyyâreler (Gezenler)

Divan edebiyatında sık kullanılan mazmunlardandır. Dokuz felekten yedisini seyyareler oluşturmaktadır. Bu yüzden seb'â-i seyyâre de denilmektedir. Seyyâreler Kamer'e olan uzaklıklarına göre Zühâl, Müşteri, Mirrih, Şems, Zühre, Utarid ve Kamer şeklinde sıralanırlar. İlm-i Tencim adı verilen ilme göre seyyârelerin bir kısmı uğurlu bir kısmı uğursuzdur. Çeşitli medeniyetlerde (Babil, Arap, Roma vb.) yer alan düşüncelerle gelişen gök cisimlerinin özellikleri ve etkileri hakkındaki fikirler ve görüşler Doğu edebiyatlarını da etkilemiş şairler şiirlerinde malzeme olarak kullanmışlardır. Her bir seyyârenin kendine ait rengi, günü, madeni ve mesleği vardır.

Nedim Divânı'nda yer alan seyyârelerin özellikleri şiirlerde kullanımları birinci felekten yedinci feleğe doğru sıralanmıştır.

Kamer (Mâh, Ay, Hilâl, Bedr): Birinci feleğe hâkimdir. Pazartesi gündüz ve cuma gecesi onun etkisi altındadır. Tabiatı barit (soğuk) ve ratıptır (nemli). Sa'd-ı mutavassıt yani orta kutlu ve neyyir-i asgardır (küçük nurlu). Bu seyyârenin etkisi altında olanlar zayıf, metanetsiz, kararsız, ihmalkâr, hayalperest olurlar. Dostu güneştir, düşmanı ise yoktur. Mesleği vezirdir. Güneşin veziridir. Madeni gümüş rengi ise beyazdır. "Yedi seyyâreden her birine ait ve biner seneden ibaret olmak üzere yedi devir vardır." (Levend, 2018, 202) "Âdem kelimesi ile yedi gezegenin ilk ve başlangıcı olan Zühâl'in ebced hesaplarıyla toplamı aynıdır. Buna göre Zühâl ile başlayan hayat sırasıyla Mirrih, Müşteri, Şems, Zühre ve Utarid devirlerinde sürüp gelmiştir. Nihayet içinde bulunduğumuz zaman Ay'ın devridir ki buna devr-i kamer veya devr-i Muhammedî de denilir. Böylece Hz. Âdem ile peygamberimiz arasındaki zaman dilimlere bölünmüştür." (Pala, 2018, 42-43) Bu devrin yani devr-i kamerin sonunda kıyametin kopacağına inanılır. Bu yüzden de ay şiirlerinde fitne kelimesi ile birlikte kullanılır. Ay şiirlerinde "elma (sîb), altunlu benek, ayine, çerag (şeb-çerag), kandil, hurmen, halhal, hûb, şeb-gerd, tas, sâgar, âlem-ârâ, kul, çâker, bende, üftâde, bi-sa'âdet, gül, gözlük, münîr, münevver, nişan, yoksul" (Çavuşoğlu, 2017, 254) gibi unsurlara teşbih edilmiştir. "Kamer, el değmemişlik, yanına yaklaşılamama, her gece görünmeme ve bir yerde karar kılmama, yüksekte bulunma ve yüzünde siyah lekeler bulunması gibi özellikleri nedeniyle sevgili ile birlikte kullanılır." (Yılmaz, 2014, 134) Nedim şiirlerinde Ay'ı parlaklığı, yüceliği, gücü, sevgilinin güzellik unsuru ve fitne yayması yönünden ele almıştır. Mâh-ı nev, mihr ü mah, bedr-i tamam gibi ifadelerle sıkça yer vermiştir. Hatta şiirlerindeki bedr kullanımının

² Musaffa, Ferheng-i Istilâhât-ı Nücümî adlı lügatın yazarıdır. Bu lügatı 2002 senesinde kaleme almıştır. İsrail Babacan bu lügati kozmik unsurlar yönünden ele alan bir çalışma yapmıştır. BABACAN, İsrail (2019). Ferheng-i Istilâhât-ı Nücümî ve Divan Şiiri Araştırmaları Açısından Önemi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* C.2, S.1, s. 109-124.

³ Metinde "herâs" olarak yazılan kelime yanlış yazılmış olup doğrusu "hirâs" şeklindedir.

hepsi bedr-i tamam şeklindedir. Ay, kılıç, nal, ibrik, kandil gibi benzetmelerle kullanılmıştır. Şiirlerde ayın zaman olarak kullanımına da rastlanmıştır. “Ayın on dördü(dolunay)” de şiirlerde geçmektedir.

Amma ne rahş rahş-i tirâzende-tarz kim
Na'lin **hilâl** mihun ise ahteran verir (Kas.3/36)
Hem anın dahi ola pişinde bir **bedr-i tamâm**
Âsaf İbrâhîm Pâşâ-yi cihân-ârâ gibi (Kas.14/15)
Henüz on ikiden on üç gün eksik yaşı ammâ kim
Ayın on dördünü yâd ettirir bir **mâh**-tal'at var (Kit.22/4)
Meh-i nev kasr-ı izz ü câhına cüft-i zer-ender-zer
Der-i iclâline subh-ı bahâran perde-i dîbâ (Tar.20/7)
Âşûb düştü bezme tutuldu o âftâb
Devr-i piyâle fitne-i **devr-i kamer** midir (G.33/4)
Mâhsın mehden güzelsin belki ammâ neyleyim
Âh bir şeb burc-ı âğuşumda tâbân olmadın (G.70/2)

Utârid (Debir, Merkür): İkinci feleğe hâkimdir. “Arzıtilek de denir.” (Atasoy, 2010, 175) Pazar gecesi ile çarşamba gündüzüne etki eder. Tabiatı yâbis yani kuru ve barittir. (soğuk) Bu seyyârenin vasıfları edeb, kiyaset, anlayış, sezgi, zihin, dirayet, yumuşaklık, yufka yüreklilik, hüner, san'at, hile ve hıyanet şeklindedir. Etkisi altında olanlar da bu vasıflara sahiptir. Utârid kutlu bir yıldızla bir araya geldiğinde kutlu, kutsuz yıldızla bir araya geldiğinde kutsuz olur. Bu durum alaca renkle ifade edilir. Bu yüzden rengi alacadır. Her yıldızla uyuşabilmesi dolayısıyla münafık ve mümtezic de denir. Madeni cıva ve mesleği de kâtiptir. Kâtiplerin piri sayılır. “Eski Yunanlılarca bir adı da Hermes'tir. Büyük mabut Zeus'un oğludur. İtikada göre barbed(=lir)in mucididir.” (Onay, 1993, 423) Fesahat, belagat ve sanatkârlığın sembolü olarak bilinir. Müzik aletlerine etkisi olduğuna inanılır. “Batı'da sürat sembolü olduğu gibi Doğu'da da ok anlamına gelen ‘Tir’ diye anılmıştır.” (Şentürk, 1994, 152) “Doğu minyatürlerinde tavus kuşuna binmiş, sağ elinde bir yılan sol elinde yuvarlak bir tahta bulunan yahut başında taç ve sırtında yeşil cübbe ile kürsüde iki eliyle Kur'an'ı okuyan güzel bir genç suretinde tasavvur edilmiştir. Farsçada Zâdus veya Zavdus da denmiştir.” (Şentürk, 1994, 152) Nedim, şiirlerinde bu seyyâreyi kâtiplik özelliği üzerinden vermiştir. Bircis ile birlikte kullanıldığı beyitlere rastlanmıştır.

Bu elfâz ile tahrîr eylemiş çerh üzre evsâfın
Utârid kim cihan-sâlâr-i iklim-i fasâhattır (Kas.12/28)
Menşûr-ı celâlin yazıcak kilik-i **utârid**
Bircise sunup dedi ki tuğrasını sen çek (Tar.37/13)
Debir-i âsmânın nice yıllar yazdığı inşâ
Anın menşûr-ı ikbâlîne unvân oldu bir günde (Tar.42/8)
Kerem-güster cihan-dâr-ı güzîn-i ehl-perver kim
Derinde olsa lâyıktr **utârid** kâtib-i inşâ (Tar.43/7)

Zühre (Nâhid, Venüs, Çolpan): Çobanyıldızı ve Kervankıran olarak da bilinir. Üçüncü feleğe hâkim seyyâredir. Salı gecesi ve cuma gününe hâkimdir. Sa'd-ı asgardır. (küçük uğurlu) Tabiatı barit (soğuk) ve ratıptır (nemli). Rengi yeşil, madeni kalaydır. Mesleği ise çalgıcıdır. Zühre'nin etkisi altında olanlar güzel, zarif, zeki, sanatkâr, zevk sahibi, eğlenceye düşkün, şehvete düşkün, iyi huylu, olurlar. “Yunan esatine göre Afrodit, Romalılarca Venüs'e mukabildir. Şark esatine göre Hârut ve Mârut'u baştan çıkaran ve sonra yıldız olan fettan kadın Zühre'dir.” (Onay, 1993, 446) Minyatürlerde elinde musiki aletiyle tasavvur edilmesi ve tesir ettikleri kişilerin müzik kabiliyetinin olması dolayısıyla edebiyatta eğlence meclislerinin anlatıldığı yerlerde genellikle Zühre elinde bir çalgı aletiyle tasvir edilir. “El-Müncid⁴e göre eski Araplar onu güzellik tanrısı sayarak sabah ve akşam vakitleri görülen bu yıldızla taparlarmış.” (Şentürk, 1994, 155-156) Zühre, Güneş ve Ay'dan sonra en parlak yıldızdır. “Feraheng-i İstilahât-ı Nücûmî'ye göre 'sitâre-i bâmdâd' ve 'sitâre-i subh' kinayevi tamlamalarıyla Zühre veya Yemen Yıldızı kastedilir.” (Babacan, 2019, s. 116) Divan edebiyatında şarkı, çalgı, meclis, güzellik, aşk, Hârut ve Mârut kelimeleriyle birlikte kullanılır. Zühre, Nedim Divânı'nda genellikle müzik ile ilgili unsurlarla birlikte kullanılmıştır. Düzensiz olması yönüyle de ele alınmıştır. Sitare-i subh kullanımına Nedim'de rastlanılmıştır. Zühre'nin sabah görülmesi ve beyitte de safak ifadesinin geçmesi buna kanıt olarak gösterilebilir.

⁴ Luis Ma'luf el-Yesûî tarafından 1908 senesinde hazırlanmış tam adı El-Müncid fi'l-Lügati ve'l-A'lâm olan bir sözlüktür. Luis Ma'luf asıl şöhretini bu eser sayesinde kazanmıştır. İlk baskısı 1908'de (Beyrut) gerçekleştirilmiştir. Arapça sözlükler içinde ilk defa resim, levha ve haritaların kullanıldığı eserdir.

Nehyi esbâb-ı melâhîye k'ola tefrika-sâz
Bulmaya haşre değin berbat-ı **nâhid** düzen (Kas.1/38)
Doldu nağmeyle felek kâse-i tunbûr gihi
Oldu her gûşe yine şevk ile **Nâhid**-sitan (Kas.11/10)
Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âl midir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir (G.25/2)
Asmanda bırakıp **zühre** elinden çengi
Def gibi kızdı yüzü dâireden çekti eli (G.145/5)

Şems (Güneş, Hürşîd, Âfitâb, Mihr): Dördüncü feleğe hâkimdir. Perşembe gecesi ve pazar gününe etki eder. Sa'd-ı evsat yani orta kutludur. Tabiatı sıcak ve kurudur. Kuvvet, şiddet, kahır, öfke, his, iffet, utanma, merhamet gibi vasıfları vardır. Bu seyyârenin etkisi altında olanlar zeki, kuvvet sahibi, sanatkâr olurlar ve eğlenceyi severlermiş. Rengi sarı, madeni ise altındır. Mesleği sultandır. "Eski inanışa göre altın güneşin toprağı terbiye etmesiyle oluşur." (Şentürk, 1994, 161) Güneş feleğin ve göğün sultanıdır, diğer gezegenler de onun hizmetçileridir. Gökyüzündeki en parlak cisimdir. Akik ve la'l taşlarının oluşmasında etkisi vardır. "Bütün gökyüzünü tuttuğu için bir sancak, feleğin bağrında durduğu için bir şemседir." (Pala, 2018, 176) Kamer ve Müşteri dostları, Zühre ve Zühal düşmanlarıdır. Neyyir-i A'zam olarak da bilinir. "Ferheng-i Istilâhat-ı Nücûmî'de 'çeşme-i âfitab' tamlaması ile ilgili olarak Sâmi milletlerine ait bir inançtan söz edilir. Bu inanca göre; Araplar gibi Sâmi milletleri de güneşin batma anında sıcak bir çeşmede kaybolduğuna inanırlar. Çâh-ı zulmet ya da çâh-ı magrib de denilen karanlık içindeki çeşme-i hayvân her sabah yeniden ortaya çıkar." (Babacan, 2019, 120) Batlamyos sistemine göre dünya güneşin etrafında değil güneş dünyanın etrafında döner. Bu durum şiirlerde sevgili ya da memduh övülürken güneşin onlara hayran olduğunu bu yüzden çevrelerinde döndüğü ifade edilir. Bunun yanı sıra güneş ışıklarının yeryüzünde her yere vurması ve aynı anda her yerde bulunması dolayısıyla şiirlerde her-câyî kelimesi ile tevriyeli olarak kullanılır. Divan şiirinde birçok şeye teşbih edilerek karşımıza çıkar. Parlak görüntüsüyle taca, devamlı dönüşüyle kadehe, sevgilinin karşısındaki acizliği ile köleye, sürekli dönüp dolaşmasıyla divaneye ve dilenciye, dünyanın etrafında dönmesiyle pervaneye vb. farklı şekillerde ele alınmıştır. Divan şiirinde hem benzeyen hem de benzetilen konumundadır. Nedîm Dîvânı'da güneşin daha çok sarılığı, yüceliği, gücü, parlaklığı, doğması vb. yönleriyle kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda çeşme, şemse, pençe, izz ü şan, mah gibi kelimelerle birlikte de sıkça kullanılmıştır. Diğer divan şairleri gibi Nedîm de güneşi hem benzeyen hem de benzetilen unsur olarak ele almıştır.

Şeh-i nev-sikke-i nazmım ki benim milkimde
Zer-i hürşîd ise de nâ-seredir nakd-i kühen (Kas.1/10)
Zuhûr-ı mihrinin bir zerresin gösterdi âfâka
Hücûm ettikte feyz-i pertev-i **hürşîd** kân üzre (Kas.5/26)
Heman hitâb edip ey **âftâb-ı** nâz dedim
Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr (Kas.8/14)
Nola **hürşîde** teşbih eylesem zât-ı hümâyûnun
Ki anın da senin gibi cihanda yoktur akrâm⁵ (Kas.10/35)
Eyâ ser-mesned-i câh ü celâlin sadr-ı zî şânı
Güneşle çerhe benzettim seninle sadr-ı dîvânı (Kas.14/16)
O hâkân-ı kerîmü'ş-şan ki dest-i lûtf u ihsanı
Misâl-i çeşme-i hürşîd mülkü etmede ihyâ (Tar.33/2)
Dıraş-ı şemse-i eyvânı rûy-ı **şemsten** lâmi'
Ferâz-ı târem-i iclâli tâk-ı arştan bâlâ (Tar.56/3)
Zerre-veş dil pençe-i mihr-i dıraşânındadır
Cân ü ten çün mevc dest-i kahr-i ummânındadır (G.18/1)

Mirrih (Merih, Mars, Behram): Beşinci feleğin hâkimidir. Cumartesi gecesi ve salı gündüzüne hâkim bir seyyâredir. Tabiatı çok sıcak ve kurudur. Nash-ı asgardır. (küçük uğursuzluk) Coşkunluk, kahramanlık, hiddet, harp, cinayet, sefahat, kuvvet, hıyanet, öfke, hayâsızlık, inat vasıflarına sahiptir. Erkekleri temsil eder. Bu seyyârenin etkisi altında olanlar sert, kuvvetli, hiddetli olurlar. Rengi kırmızı, madeni demir ve bakırdır. Mesleği ise komutandır. "Mirrih harbe alamettir. Edebiyatta 'Behram', 'Behram-ı felek' ve 'tigzen-i âsmân' gibi tabirler Mirrih'ten kinayedir." (Levend, 2018, 206) "Ona cellâd-ı felek de

⁵ Eserde geçen akrâm kelimesi yanlış yazılmış olup doğrusu akrânı şeklindedir.

derler. Elinde kılıç ve kesik baş tutar." (And, 2008, 353) Bazı minyatürlerde başında miğfer bulunur. "Keldaniler zamanında tanrılaştırılmış ve 'Mares' adını almıştır. Buna sonradan Yunanlılar 'Ares' Romalılar ise 'Mars' demişlerdir. Eski İran'da yolcuları koruduğuna inanılan bu yıldız Yunanlılarda önce fırtına, sonra da savaş tanrısı olarak kabul edilmiştir." (Kapal, 2013, 168) Divan şiirinde savaş, savaşçı, kılıç, hançer gibi kelimeler ile birlikte kullanılır. Nedim'de hançer, tig (kılıç), nize (mızrak) kelimeleri ile birlikte kullanılmıştır. Mirrih'in heybeti, savaşçı özelliği ve sanatkâr olması yönleriyle ele alınmıştır.

Didesi dehşet ile hîrelenir çün huffâş
Peyker-i hancerinin görse dırahşın **Behrâm** (Kas.9/35)

Berde şâgirdi bulunmağla ne yapsın **mirrîh**
San'at öğrenmeğe lerzan ser-i meydâna gelir (Kas.13/22)

Âsmân olsa lehîb-i sühanından pür-tâb
Âb olur damlar idi âhen-i tîg-ı **Behrâm** (Kas.38/6)

Mirrîh heybetini görüp der pesend ile
Şekl-i melekte şîr-i jîyan söylerim sana (G.3/11)

Müşteri (Bircis, Jüpiter, Erendiz): Altıncı feleğe hâkimdir. Pazartesi gece ve perşembe gündüze tesir eder. Tabiatı kuru, sıcak ve rutubetlidir. Uğurlu bir yıldızdır yani sa'd-ı ekberdir. Din gayreti, ilim, hayâ, cömertlik, tevazu, akıl, iffet, talâkat, fesahat, temizlik bu seyyârenin özellikleridir. "Müşteri yeryüzüne hâkimken doğanlar büyük yüzlü, iri veya şehla gözlü, aksakallı, iyi huylu, akıllı, zarif, talihli, mesut olurlar; güzel söz söylerler." (Şentürk, 1994, 164) Etkisi altında olanların dindar olması dolayısıyla edebiyatta zühdün sembolü haline gelmiştir. Rengi mavi, madeni tunçtur. Mesleği kadı ve hatiptir. Dostları Kamer ve Mirrih, düşmanları Zühre ve Utarid'dir. Feleğin kadısı ve hatibi olarak da bilinir. Bu yüzden de Kâdi-i felek, hâtib-i felek olarak da edebiyata kullanılır. "Eski metinlerde vezirler, âlimler, hâkimler bu yıldızla benzetilmiştir." (Onay, 1993, 307) "Müşteri yıldızı, kelime manasıyla da doğru orantılı olarak, alış-veriş işlerinde satın alıcı olarak gösterilir; fakat bu müşteri, öylesine bir malın değil, sevgilinin talibidir. Karşılığında da âşık sevgiliye gönlünü sunar." (Kapal, 2013, 167) Divan şiirinde makam, mücevher, yüz, gözyaşı gibi benzetmelerle kullanılmıştır. Nedim, parlaklık, âlim olma, kâtiplik yönleriyle ele almıştır. Utarid ile birlikte kullanımlarına yer vermiştir.

Mükteseb yelmân-ı tıygından dırahş-i âftâb
Müntehab fass-ı nigîninden fürûg-ı **müşteri** (Kas.4/8)

Bâ husûs ol şâirim ki nazmumu **bircis-i çerh**
Nâme-i sihr ü beyâna sebt eder imzâ gibi (Kas.14/36)

Kilkinin da'vâsı tâ ol haddedir kim gûyiyâ
Sîne-i **bircis** anın müsvedde-i inşâsıdır (Kas.30/33)

Gûyâ gelir utârid teslîs-i **müşteriye**
Aldıkça geh benâna kill-i sühan-güzârı (Kas.31/14)

Zühâl (Keyvân, Satürn, Sekendiz): Yedinci feleğe hâkimdir. Çarşamba gecesi ve cumartesi gündüzü bu seyyârenin etkisi altındadır. NaHS-i ekber yani büyük uğursuzluk olarak bilinir. Tabiatı aşırı soğuk ve kurudur. Ahmaklık, cehalet, korkaklık, cimrilik, kin, yalancılık, gam, tembellik, onun vasıfları arasındadır. Bu seyyârenin etkisi altında olanlar yalancı, korkak, kötü huylu, cahil, ahmak, kindar olurlar. Rengi siyaha bakan boz yeşil, madeni kurşundur. Mesleği hazinedardır. Dostları Zühre ve Utarid, düşmanları Kamer ve Şems'dir. Zühâl erkektir ve gündüze nispet edilmiştir. "Mitolojiye göre gök ve yerin oğlu olarak bilinir. Zaman tanrısı olup ekip biçmeyi korur." (Pala, 2018, 494) "Zühâl'in feleği diğer feleklerin hepsinden büyük ve yüksek, senevî devri de onların devirlerinden daha uzundur." (Levend, 2018, 208) Seyyârelerin dünyaya olan uzaklıklarına göre bin yıldan yedi bin yıla kadar ömürleri vardır. Zühâl yedi bin yaşındadır ve en yaşlı yıldızdır. "Edebiyatımızda pek çok şair onu 'köhne-sâl' diye vasıflandırmıştır." (Akpınar, 2002, 191) Aynı zamanda en yüksekte yer alması sebebiyle de bekçi anlamına gelen pâs-bân da denilmektedir. Rengin siyaha yakın yeşil oluşu sebebiyle de ona Hindû denmektedir. Divan edebiyatında kul, köle, mahmil, menzil, mücevher, ev, işçi gibi benzetmelerle birlikte kullanılır. Nedim, şiirlerinde bu seyyâreyi Keyvân adı ile kullanmış ve yüksekliği, cepheden görünüşü, cimriliği ve pâs-bân olması özellikleri ile ele almıştır.

Âsafâ bâb-ı refîinde duran der-bânın
Ayağı küngüre-i efser-i **keyvâna** gelir (Kas.13/24)

Şehriyârâ na'l-i esbinden çıkan berk-i cehan
Dâğ yakmışdır sipihrin cebhe-i **keyvânına** (Kas.17/32)

Mâh hâcib mihr micmer-dâr **keyvan pâs-bân**
Cündü Behrâm olmak el-hak elyak u ahrâsıdır (Kas.30/21)
Neyleyim ammâ ki **keyvânın** buhul mâhın nifâk
Âftâbın gamz mirrîhin sefeh evlâsıdır (Kas.30/22)

Burçlar

Burçlar feleği (felekü'l burc) sekizinci felektir. Bu felekte yer alan yıldızlar sabit haldedir. Bu yüzden bu felekte yer alan yıldızlara sabit yıldızlar denir. Bu feleğe ise felek-i sevâbit adı verilir. "Eski astronomi âlimlerinin rasatlarına göre toplam bin yirmi iki yıldızdan meydana gelen canlı veya cansız şeylere benzeyen kırk sekiz sûret tahayyül olunmuştur. Bunlardan üç yüz kırk altı yıldızı içine alan on ikisi meşhur ve malum olan on iki burca isim olmuştur." (Deniz, 1992, 145) İlm-i nücûma göre her insan bir yıldızın tesiri altındadır. Bu yıldızlar insanın duygu, ahlak, huy ve sağlıklarında etkili olurlar. İnsanlar burçlarına göre iyi-kötü, şanslı-şanssız, cimri-cömert gibi özelliklerde olurlar. Bu on iki burcun isimleri Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevzâ (İkizler), Seretân (Yengeç), Esed (Aslan), Sünbüle (Başak), Mizân (Terazi), Kejdüm (Akrep), Kavs (Yay), Cedy (Oğlak), Delv (Kova) ve Hût (Balık) şeklindedir. Burçlar nevrüz ile başlamaktadır. İlk burç yani Hamel mart ayına denk gelir. Burçlar iklimlerine ve anasır-ı erbaaya göre gruplara ayrılmışlardır. Mevsimlere göre burçların sınıflandırılması şöyledir;

" İlkbahar burçları (Burc-ı rebii): Hamel, Sevr, Cevza
Yaz burçları (Burc-ı sayfi): Seretan, Esed, Sünbüle
Güz burçları (Burc-ı harifi): Mizani Akrep, Kavs
Kış burçları (Burc-ı şefvi): Cedy, Devl, Hut" (And, 2008, 335)
Anâsır-ı erbaaya göre ise burçların sınıflandırılması şu şekildedir;
"Su (burc-ı âbi): Seretan, Akrep, Hut
Ateş (burc-ı âteşi veya burc-ı âzeri): Hamel, Esed, Kavs
Hava (burc-ı bâdi): Cevza, Mizan, Devl
Toprak (burc-ı hâki): Sevr, Cedy, Sünbüle" (And, 2008, 335)

Burçlar mevsimlerin değişikliğine göre de tasnif edilmiştir. Buna göre Hamel, Seretân, Mizân ve Cedy burçlarına Munkalibe yani değişen burçlar denmektedir. Güneş bu burçlara geldiğinde mevsim değişiklikleri olmaktadır. Herhangi bir mevsim değişimi olmayan Sevr, Esed, Kejdüm Devl burçları ise Sabite olarak bilinir. Son dört burç yani Cevzâ, Sünbüle, Kavs ve Hût burçlarına ise Mütecesside yani vücud bulan denilmektedir. Her bir seyyâre bir burçta yaratılmıştır. Bu yüzden de seyyârelerin burçları etki altına alması söz konusudur. Kamer, Seretan; Utarid, Cevzâ ve Sünbüle; Zühre, Sevr ve Mizân; Şems, Esed; Mirrih, Hamel ve Kejdüm; Müşteri, Kavs ve Hût; Zühal, Cedy ve Delv burçlarını etkisi altına almıştır. Her bir seyyârenin hareket süresi yani dönüşlerini farklı sürelerde tamamlaması sonucunda bazı seyyâreler aynı anda bir burç içerisinde buluşabilmektedirler. Bu buluşmaya "kırân", seyyârenin burçta kaldığı süreye ise burc-ı şeref denir. "Temelde iki çeşit kırân vardır. Kutlu yıldızların (Mirrih ile Müşteri) kırânına 'kırân-ı sa'deyn', kutsuz yıldızların (Mirrih ile Zuhâl) kırânına ise kırân-ı nahseyn denir." (Gülüm, 2014, 535) Kırân-ı sa'deynde doğanlara sâhib-kırân denilmektedir.

Burçlar divan şiirinde daha çok uğurlu ya da uğursuz olma yönleriyle ele alınmış ve şiirlerde teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Nedim'in şiirlerinde burç kelimesi birkaç yerde geçmektedir. Geçtiği yerlerde kal'a⁶, kemâl, izz ü devlet, izz ü ihtişam, şeref ve güneş (mihr, hurşid) gibi kelimeler ile birlikte ele alınmıştır. Daha çok bir memduhu överken kullanılmıştır. Nedim diğer kozmik unsurlara (felek, yıldızlar, seyyâreler) yer verdiği kadar burçlara yer vermemiş şiirlerinde on iki burçtan sadece dört tanesinin ismine yer vermiştir.

Sana bu izz ü câhı veren milk-i nazmda
Devrinde bir benim gibi **sâhib-kırân** verir (Kas.3/54)
Hoşâ ey **burc-ı** izz ü devletin hurşid-i tabanı
Yine lütfunla pür-nûr eyledin çeşm-i dil ü câm (Kas.19/1)
Maskat-ı re'si olup ya'ni o sadr-ı ekremin
Doğdu ol **burc-ı şereft**en zâtı hemçün âftâb (Tar.32/13)
Şehensâh-ı cihan kim âftâb-ı **burc-ı** devlettir
Şuâıdır o şemsin ol vezîr-i mekrûmet-pîrâ (Tar.34/16)

Hamel (Koç): Hamel yani koç burcu yıldızların gökyüzündeki şeklinin koça benzemesi dolayısıyla bu adı almıştır. "Bu burca burc-ı bere ya da bere-i felek de denilir." (And, 2008, 336) Munkalibe yani değiştirendir. Güneş bu burçtayken kıştan ilkbahara geçilir. Burçların anasır-ı erbaaya göre tasnifinde ateş

⁶ Burc kelimesinin sözlük anlamı "kale ve hisar çıkıntısı" (Devellioğlu, 2015, 128) şeklindedir.

elementi içerisinde yer alır. Tabiatı kuru ve sıcaktır. Gezegeni Mars'tır. Kamer ya da Güneş bu burçtayken sefere çıkmanın ve bir şeye düzen vermenin iyi olduğu, yeni elbise dikmenin ve nikâh kıymanın hayırlı olmadığı düşünülmektedir. 21 Mart ile 20 Nisan arasında bu burcun etkili olduğuna inanılır. İlkbaharın başlangıcı olması sebebiyle bu gün yani 21 Mart Nevruz bayramının olduğu yönünde rivayetler vardır. Divan edebiyatında da çoğu kez bahar ve nevrüz ile ilişkilendirilerek kullanılır. Nedim'de Hamel, kurban, güneş, Cedy ve Mizân ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Vezîr-i devr-i zaman kim **hamel**deki hurşîd
Celâl ü câhına nisbetle bir emîn-i ganem (Kas.21/13)
Ferâz-ı çarha eger mihr-veş güzâr etsen
Sezâ budur **hamel** ü cedyin eyleye kurbân (Kas.25/13)

Cevzâ (İkizler): "Diğer isimleri 'Teveman, Zücesedeyn, Dü-peyker'dir." (Gülüm, 2014, 538) Gökyüzünün kuzey yarım küresinde görülen ve birbirinden hiç ayrılmayan iki yıldızdan oluştuğu için bu ad ile anılmıştır. 21 Mayıs ve 22 Haziran tarihleri arasında bu burç etkili olur. İlkbaharın son burcudur, bu burçtan sonra yaz gelir. Anasır-ı erbaa tasnifinde hava içerisinde yer alır. Tabiatı kurudur. Burc-ı mütecesside içerisinde yer alır. Yani güneş bu burçtayken ilkbahar ile yaz karışımı yaşanır. "Doğu minyatürlerinde birbirine sarılmış veya el ele tutuşmuş iki şahıs olarak tasvir edilen bu burç edebi metinlerde birbirine sarılmış iki kız kardeşler olarak tasvir edilmiştir." (Şentürk, 1994, 175) "Bunlar Yunan mitologyasında Leda'nın ikizleri Kastor ve Polydeuskes'tir." (And, 2008, 338) Divan şiirinde daha çok yücelik, ulaşılmazlık, yükseklik yönleriyle ele alınmıştır. Nedim, sadece üç yerde kullanmıştır.

Görüp iki benânın arasında hâmeni olsun
Utârid şerm ile dem-beste **burc-ı tev'emân** üzre (Kas.5/56)
Aceb midir kefine dense **burc-ı zû-cesedeyn**
Ki zâhir olmadadır anda hüküm-i seyf ü kalem (Kas.21/25)
Varip tâ dūs dūş ü rû-be rû olmuş **dü-peykerle**
Çıkıp ser-mehçe-i râyâtı taak-ı çerhten bâlâ (Tar.34/3)

Mizân (Terazi): Bu burç terazi şeklindedir ve kefeleri batıya doğrudur. Bu yüzden bu adla anılır. Dört yıldızdan oluşmaktadır. Anasır-ı erbaa tasnifinde hava içerisinde yer alır. Tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Gezegeni ise Zühre'dir. 23 Eylül ile 23 Ekim tarihleri arasında etkilidir. Burc-ı münkalibe içerisinde yer alır. Yani güneş bu burçtayken yazdan sonbahara geçilir. "Kamer, Mizân burcuna geldiğinde yeni giyinmek, mektup yazmak, sefere gitmek, kadınlarla yiyip içmek, düğün yapmak, elçi göndermek, olumlu yorumlanmıştır. Ancak savaşmak ve satın almak iyi değildir." (And, 2008, 342) Divan şiirinde terazi anlamıyla da kullanılmaktadır. Nedim Dîvânı'nda üç defa kullanılmış ve bu kullanımlar aynı kaside içinde yer almıştır.

Dest-i kahrında var ol tâb ü tüvan kim çerhi
Etse efsürde hamel noktası **mizâna** gelir (Kas.13/18)
Zer-i hurşîdini **mizân** ile sarf eyler çarh
Nice yanında onun bahşîşi meydâna gelir (Kas.13/30)
Lîk sen âleme ey ma'den-i ifzâl zeri
Şöyle verdin ki ne kantara ne **mizâna** gelir (Kas.13/31)

Cedy (Oğlak): 21 Aralık ile 20 Ocak tarihleri arasında etkilidir. "Burc-ı Buzgâle olarak da bilinir." (Yıldırım, 2015, 350) Anasır-ı erbaa tasnifinde toprak içerisinde yer alır. Gezegeni Zuhâl'dir. "Yedinci gök kuşağında, en yüksekte bulunduğundan buna gece gözcüsü anlamına gelen Pasbân da denilir." (And, 2008, 345) Burc-ı münkalibe içerisinde yer alır. Güneş bu burçtayken sonbahardan kışa geçilir. Tabiatı soğuktur. Kamer bu burca geldiğinde ticaret yapmak, tohum ekme, kan aldırma iyidir. Ödünç almak ve vermek kötüdür. Divan şiirinde oğlağın kurbanlık hayvan olması bağlamında da kullanılmıştır. Nedim'de üç yerde geçmektedir. Bu üç yerde de kurbanla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Ferâz-ı çerhe eğer mihr-veş güzâr etsen
Sezâ budur Hamel ü **cedy**in eyleye kurbân (Kas.25/13)
Heman âmâdedir kim **cedye** tahvîl eyleyip hurşîd
Bu dem şükran-e-i teşrîfine kurbân ede anı (Kas.29/6)
Gûş edip müjde-i teşrîfini ta'zîmen leh
Çerh-i gerdun hamel ü **cedy**ini kıldı kurbân (Tar.11/8)

Diğer Kozmik Unsurlar

Nedim Dîvânı'nda seyyâreler, yıldızlar ve burçların yanı sıra başka kozmik unsurlara da rastlanmaktadır. Nedim özellikle çiğ, yağmur, şimşek, güneş tutulması, gökkuşağı gibi doğa olaylarını da

kullandığı görülmektedir. Şimdi bu kullandığı doğa olaylarını ve gökyüzü ile ilgili bazı unsurları örneklerle birlikte ele alacağız.

Berk: Şimşek demektir. Yağmur yüklü bulutların birbiriyle temas etmesi ile oluşan ışıklardır. Divan şiirinde daha çok ışık ve hızı dolayısıyla teşbih unsuru olarak ele alınmıştır. Çok fazla ışık çıkardığı için etrafı bir anda aydınlatır. Bu yüzden de berk urmak ifadesi beyitlerde karşımıza çıkar. Berk yağmurun habercisi olup şiirlerde yağmur ve bulut ile birlikte de kullanılır. Şimşek aniden ortaya çıkıp sonra yok olduğu için faniliği de ifade etmektedir. Ah, çerağ, sipah, tiğ, ok, yanak gibi unsurlara teşbih edilmiştir.

Şu'le-i idrâk kim tab'ın güher-bâr etmede
Güyyâ **berk**-i cehandır ebr-i nîsân üstüne (Kas.2/42)

Kimseler yaklaşamaz yanına illâ nusret
Berk-i şemşîri ki bir arsada cevâna gelir (Kas.13/21)

Hasma hüccetler nümâyân eyleyim kim her biri
Hatf-ı ebsâr eylesin **berk**-ı felek-peymâ gibi (Kas.14/46)

Serde fikr-i tal'atın **berk urdu** medhûş oldu dil
Sînede aşkın zeban depretdi hâmûş oldu dil (Müfret 15)

Bârân: Yağmur demektir. Diğer bir ismi de 'matar'dır. Daha çok bulut, bahar, çiçek vb ile bir ilişki içinde ele alınmıştır. Bolluk ve bereketin sembolüdür. Nisan yağmuru istirdiyede inci olur. Yağmur taneleri inciye benzetilir. Aynı zamanda yılanın zehrinin nisan yağmurundan geldiği yönünde bir düşünce vardır. Aşğın gözyaşına da benzetilir. Aynı zamanda memduhun cömertliğinin de sembolü olmuştur.

Âlemin gördüm ki ebr-i feyz-i **bârân** üstüne
Şevk müstevlî tamâm eczâ-yı ekvân üstüne (Kas.2/1)

Göreyim şöyle kef-i cûdunu kim ebr-i behâr
Ana yüz şerm ile deryûze-i **bârâna** gelir (Kas.13/45)

Dest-i cûdundan eger bir gülşen olsa feyz-yâb
Nev-bahârın bir dahı etmez heves **bârânına** (Kas.17/56)

Şehâb (Ebr): Bulut demektir. Yeryüzündeki suyun güneşin etkisiyle buharlaşarak gökyüzüne çıkmasıyla meydana gelir. Beyitlerde yağmur, dolu, çığ kar ve baharla birlikte kullanılır. Bulut da yağmur gibi bolluğun ve bereketin sembolü olmuştur. Memduhun cömertliği, lutfu, ve şefkatini gösterir. Bulut aşğın gam ve kederini temsil eder. Sevgilinin saçları bulutu andırır. Yağmur taneleri inci olunca bulut da dür-feşân, dür-nisâr olur. Nedim şiirlerinde bulut ile ilgili kullanımları daha çok memduhun lutfu ve cömertliği üzerinden vermiştir. Ayrıca nisan ve bahar kelimeleri ile terkip içerisinde kullanmıştır.

Gâhî **sehâb-ı seyf** ki hükmün revan verir
Ezhâr-ı bâğ-ı mülke su yerine kan verir (Kas.3/1)

Âb eder te'sîr-i kahrın kûhsâr-ı âheni
Ebr eder lutfun duhân-ı kûre-i âhengeri (Kas.4/20)

Ebr-i nisan-veş ser-i evrâka ol gevher-nisâr
Tâ ki kad çeksın nihâlân-ı hüner tûbâ gibi (Kas.14/8)

Gülsitân olsa **sehâb**-ı kereminden sır-âb
Çemen-i ter bitirir havzdaki ferş-i ruhâm (Kas.38/5)

Tutalım **ebr-i zulmet** almış âgûşa şeb-i gamda
Nedîmâ ol meh-i ferhunde tâban gösterir kendin (G.93/4)

Şebnem (Jâle, Nedâ): Çiğ demektir. Sabahları özellikle de bahar mevsiminde bitkilerin üzerine düşen su damlacıklarıdır. Divan edebiyatında birçok hayallere konu olmuştur. Gözyaşı, inci ve diş benzettir.

Düşerse pertev-i ikbâli bir gülistâna
Dür-i yetîm ola ceybinde goncanın **şebnem** (Kas.21/18)

Güldür çemen-i sînede dâğ-ı gam-ı hasret
Şeb tâ-be seher eşk-i terim **şebnem**-i hasret (G.11/1)

Dil sıklet-âver-i gül olur **jâle** olsa da
Olmaz sahm-tırâz-ı çemen lâle olsa da (G.137/1)

Şafak: Güneşin doğuşu ile batışı sırasında ufukta oluşan kızılığa denir. Şafağın meydana gelebilmesi için güneşe ihtiyaç duyulması dolayısıyla beyitlerde genellikle şafak ve güneş birlikte kullanılır. Bunun yanı sıra ateş, çevgan, elbise, etek, gözyaşı, kadeh, kan gibi kelimelerle birlikte teşbih edilerek

kullanıldığı da görülmektedir. Nedim’de de güneş ile birlikte kullanımına rastlanmıştır. Aynı zamanda rengi yönünden ele alınmıştır.

Tâk-ı gerdûnuna vâlâ-yı **şafak** pûşide
Zevrak-ı haşmetine atlas-ı gerdun yelken (Kas.1/27)

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âlmidir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâlmidir (G.25/2)

Mihrin nihân eyledi devran **şafak** değil
Benzer ki âteş-i sitemin iltihâbı var (G.26/2)

Âfâk: Ufuklar demektir. Gök ile yerin birleşmiş gibi görüldüğü kısımlardır. Bu kısımlar ancak gündüz görülür. Beyitlerde güneş ile birlikte kullanımı çokça görülmektedir. Ufuklar, gökyüzünün kenarları gibi görüldükleri için kenar-ı çarh olarak da denilmektedir. Bir şeyin ufuklara yayılması tüm cihanı kaplamak anlamında kullanılmış bu da âfâkı tutmak deyimini ile ifade edilmiştir “Ufuklar, şafak ile birlikte mazmunlara konu olmuştur. Şafağın kızılığı, ufukların yanması olarak aktarılmıştır.” (Gülüm, 2014, 542)

Yeter ey hâme verdin tâb u fer nazmunla **âfâka**
Duâ gevherlerin diz gayri var silk-i beyân üzre (Kas.5/53)

Sehâb-ı adl ü dâdın eyleyüp **âfâka** feyz-efşan
Hemîşe gülsitan-ı dehri pür neşv ü nemâ eyle (Tar.13/15)

Tutup âfâkı ser-tâ-ser fûrûğu âftâb-âsâ
Cihânı kıldı pür sıyt u sadâ-yı kûs-ı şevketle (Tar.46/3)

Ra’d: Gök gürültüsü demektir. Gök gürültüsünün çok şiddetli ve ürkütücü sesi olması yönüyle beyitlerde karşımıza çıkar. Aynı zamanda yağmurun habercisi olması dolayısıyla yağmurla birlikte de zikredilir. Bahar tasvirlerinde de rastlanılmaktadır. Gök gürültüsü baharda bitkileri uykusundan uyandırır, yine sesinin yüksek olmasına vurgu yapılır. Divan şiirinde ah, feryad, tüfenk gibi kelimeler ile teşbih unsuru olarak ele alınır. Nedim Divânı’nda sadece bir yerde kullanılmıştır.

Zannetme ki **ra’d** ü berktir etti gulû
Top şenliğidir hisârın ey sâkı bu
Âmîhte kıl tekerg ile sahbâyı
Sun rind-i mey-âşâma dolu üzre dolu (Rubai 7)

Kavs-i Kuzâh: Gökkuşağı demektir. Gökkuşakları ışık ışınlarının su damlaları içinden geçerken kırılmasıyla ve yansınmasıyla oluşur. “Musaffa, Fars şiirinde kullanılan kemân-ı behmen tabiri için ‘kavs-i kuzâh’ karşılığını vermektedir.” (Babacan, 2019, 116) Şiirlerde de genellikle şekil ve renk yönüyle ele alınmıştır. Bu bağlamda kemer, elek, kepâde ve mendille birlikte kullanılmıştır. Nedim’de gökkuşağı kemân-ı behmen şeklinde bir yerde geçmektedir. Beyitte geçen meh-i nevin şekli kavislidir. Meh-i nev ile Behram diğer ismi ile Mirrih kelimelerini bir arada kullanıp zer-tûz ifadesi ile de ay ışığına işaret etmesi bu ifadeyi kavs-i kuzâh anlamında kullandığını gösterir.

Meh-i nev sanma görüp satvetini behrâmın
Düştü destindeki zer-tûz **kemân-ı behmen** (Kas.1/45)

Küsûf: Güneş tutulması demektir. Ay’ın Güneş ile Dünya arasına girerek Güneş ışıklarının Dünya’ya ulaşmasını engellemesi ile oluşur. Güneş tutulduğunda etraf kararır ve Güneş koyu kırmızı bir hale gelir. “Halk arasındaki inanışlara göre güneş tutulması iyi sayılmaz. Mesela eylül ayında güneş tutulursa, ulu bir kişinin öleceğine delalet eder.” (Deniz, 1992, 332) Eskiler güneş tutulunca bunu Allah’ın bir gazabı olduğunu düşünüp camilere koşarlarmış. Divan şiirinde de genellikle iyiye yorulmaması yönüyle ele alınmıştır. Nedim’de güneş tutulması iki yerde geçmektedir.

Küsûf-ı illet olup ber-taraf cism-i şerifinden
Yine çün mihr-i enver âleme pertev-feşân oldu (Terkib-i bend -1. bend 7. mısra)

Âşûb düşdü bezme **tutuldu o âftâb**
Devr-i piyâle fitne-i devr-i kamer midir (G.33/4)

Şihâb: Sâkıb olarak da bilinir. Yıldız kayması demektir. “İnanışa göre Şeytan, bazı haberleri öğrenebilmek için melekler âlemine ve Arş’a yaklaştıkça melekler yıldızlar atarak onları kovarlarmış.” (Pala, 2018, 432) Her şihâb ölmüş bir insanın ruhunun ifadesi olduğuna dair de bir inanış vardır. Halk arasında yıldız kayması birinin ölümüne işarettir. Bu inanışın yanı sıra yıldız kayması uğurlu da sayılmıştır ve dilek tutma âdeti ortaya çıkmıştır.

Şihâb-ı âsman boy gösterirse rezm-gâhında
Tüfengin mühresiyle kâmet-i ömrün düâ eyle (Tar.13/5)

Hâle: Ay'ın bazen de Güneş'in etrafında görülen parlak halka şeklindeki ışığa denilmektedir. Güneş'in hâlesi Zufâre olarak adlandırılır. Halk arasında Ay ağılı, Ay harmanı veya Ayça olarak da bilinir. Divan şairleri sevgililerini Ay'a kendi kucaklarını da hâleye benzetmişlerdir. Hâle Ay'ı çepeçevre sardığı için sevdiğini sineye çekmiş bir aşığa, içinde Ay olduğu için eve, şeklinden dolayı halkaya, Ay'ı çevrelediği için sura benzetilmiştir. Nedim Divânı'nda geçtiği yerlerde mâh ile birlikte kullanılmıştır.

Güneş hâke üftâde bir jâlesi

Mehin hâlesi bir kızıl lâlesi (Mes.1/31)

Can riştesi biri birisi mâh hâlesi

Tutdu netice enfüs ü âfâkı zülf ü hat (G.53/4)

Aks-i fûrûğu dehre yine lem'a-tâbdır

Mâh-ı ruhun hatınla siyeh-hâle olsa da (G.137/3)

Sonuç

Yukarıda Nedim Divânı'nda adı geçen kozmik unsurların özellikleri, divan edebiyatındaki kullanımları ile Nedim'in bu kozmik unsurları ne şekilde ele aldığını örnek beyitlerle açıklamaya çalıştık. Nedim'de olduğu gibi neredeyse tüm divan şairlerinin divanlarını süsleyen, bir memduhu yüceltmek, övmek ya da sevgilinin güzelliğini ortaya koymak için vazgeçilmez unsurlar olmuşlardır. Şairlerin bu unsurlara bilimsel açıklamalarını da bilerek edebiyata ve şiire uyarlayıp ele almaları onların sadece şiir ya da daha geniş anlamıyla edebiyat alanında değil diğer ilimlerde de ne kadar mahir olduklarının en güzel göstergesidir.

Nedim, kozmik unsurları ağırlıklı olarak kaside ve tarihlerinde kullanmıştır. Bu kullanımlar genellikle memduha yönelik olup, farklı anlam ilgileri ile teşbih ögesi olarak ele alınmıştır. Nedim övdüğü kişinin yüceliğini, cömertliğini, şefkat sahibi olması gibi yönlerini gökyüzü, seyyare, yıldız gibi unsurların yüksekte bulunmaları, sayıları, parlaklıkları vs. özellikleri bağlamında beyitlerinde övmüştür. Sevgilinin güzelliği, aşığa cefa etmesi, aşığın nazarında ulaşılmaz olması gibi yönlerinden bahsedilirken yine kozmik unsurların özelliklerini göz önünde bulundurarak beyitlerde kullanılmıştır.

Nedim Divânı'nda kullanılan bu unsurların % 32,6'sını felek, sipihr, asuman, çerh gibi gökyüzü anlamına gelen kelimeler, %9,6'sını yıldız ve yıldız kümeleri, %42,3'ünü seyyâreler, %3,4'ünü burçlar ve geriye kalan %12,1'ini ise diğer kozmik unsurlar oluşturmaktadır. Beyitlerde en çok kullanılan kelimeler diğer divan şairlerinin de sık sık şiirlerinde kullandığı mihr, felek ve mâh şeklindedir. Nedim Divânı'nda geçen tüm kozmik unsurlarla ilgili kelimelerin %10,4'ünü mihr, %9,5'ini felek, %8,4'ünü ise mâh oluşturmaktadır.

Nedim Divânı daha birçok yönden ele alınabilecek bir birikime sahiptir. Bu divan, içinde sosyal hayat, dil, kültür, halk inanışları, Nedim'in getirdiği yenilikler gibi pek çok yönden ele alınabilecek bir derya barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Şerife (2002). Lâmi'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Astrojokik Unsurlar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.12, s. 169-202.
- And, Metin (2008). *Minyatürlere Osmanlı-İslam Mitolojyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atasoy, F. Okan (2010). Şeyh Vefa ve Yedi Yıldızın Ahkamı Adlı Risalesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S.5/1, s. 154-177.
- Babacan, İsrâfil (2019). Ferheng-i Istilâhât-ı Nücümü ve Divan Şiiri Araştırmaları Açısından Önemi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.1, s. 109-124.
- Çavuşoğlu, Mehmed (2017). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Deniz, Sebahat (1992). 16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki, Fuzuli, Hayali Beğ, Nev'i, Yahya Beğ) Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Gülüm, Emrah (2014). Sümbülzade Vehbi Divanı'nda (Sümbülistân) Kozmik Unsurların Kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S.9/9, s. 519-546.
- Kapal, Nurefşan (2013). Zati Divanı'nda Kozmik Unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.24, s. 160-170.
- Levend, A. Sırrı (2018). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Meftumlar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Onay, A. Talat (1993). *Eski Türk Edebiyatından Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurumu.
- Pala, İskender (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şentürk, A. Atilla (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabitler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Numara 90, s. 131-179.
- Yıldırım, Hafsanur (2015). Divan Şairlerine Göre Burçlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.41, s. 340-353.
- Yılmaz, F. Büyükkarcı (2014). Kamer, Burçlar ve Menzillerle İlişkisi Hakkında İki Risale. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9/9, s. 131-143.